

Голові Разової спеціалізованої вченої ради
3/23 Львівського державного університету
фізичної культури ім. Івана Боберського,
д-р педагогічних наук професору
Данилевич М.В.

Відгук

офіційного опонента
професора кафедри професійного, неолімпійського та адаптивного спорту
Національного університету фізичного виховання і спорту України,
доктора наук з фізичного виховання і спорту,
професора Когут Ірини Олександрівни
на дисертаційну роботу Петрусенко Олександри Миколаївни за темою
«Удосконалення адаптивної поведінки школярів
з розладами аутичного спектра при використанні
програми пріоритетного розвитку координаційних здібностей»,
що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)
з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка,
за спеціальністю 014 Середня освіта (фізична культура)

Актуальність обраної теми. Останніми роками за статистичними даними національних та міжнародних інституцій відмічається збільшення кількості осіб з розладами аутичного спектра. Існуюча тенденція передбачає пошук ефективних шляхів інтеграції таких осіб у суспільство. Як у наукових дослідженнях, так і в міжнародній політиці, все більше уваги приділяється ролі фізичного виховання і спорту в просуванні соціальної інклюзії. У той же час науковцями визнається, що існує низка чинників, які можуть знижувати дієвість інтеграційних заходів.

Слід враховувати, що розлади аутичного спектра пов'язані зі стійкими порушеннями адаптаційних здібностей осіб у багатьох сферах життєдіяльності. Інклюзивний підхід в організації освітнього процесу таких осіб може стати ефективним чинником покращення їх життя. Завдяки інклюзивному навчанню діти з особливими освітніми потребами можуть отримати освіту, якість якої не буде відрізнятися від якості освіти типово

розвинених дітей. Крім того, така освіта дасть змогу налагодити дітям з розладами аутичного спектра дружні стосунки з однолітками в школі та за її межами, діти зможуть розвивати свої інтереси і таланти, а головне – адаптуватися й інтегруватись у суспільство.

Важливим питання організації освітнього процесу дітей з розладами аутичного спектра є обґрунтування змісту адаптивного фізичного виховання. Незважаючи на збільшення кількості досліджень, присвячених розв'язанню існуючих проблем фізичного виховання дітей з розладами аутичного спектра, питання змістовного наповнення програм з фізичного виховання є одним із невирішених і актуальних в умовах сучасних соціальних викликів. Таким чином, все вище зазначене актуалізує необхідність та важливість наукових досліджень Петрусенко Олександри Миколаївни за темою «Удосконалення адаптивної поведінки школярів з розладами аутичного спектра при використанні програми пріоритетного розвитку координаційних здібностей»

Дисертаційне дослідження виконувалося згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри теорії і методики фізичної культури Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського на 2017 – 2020 рр. «Теоретико-методичні аспекти оптимізації рухової активності різних груп населення» (протокол № 4 від 17.11.2016) та теми 3.1. «Теоретико-методичні основи формування освітніх компетентностей, рухової активності та фізичної підготовленості різних груп населення в умовах нових соціальних викликів» зведеного плану науково-дослідної роботи Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського на 2021–2024 рр. (протокол засідання Вченої ради № 4 від 09.02.2021 р). Роль автора у виконанні вказаних тем полягала у визначенні показників адаптивності поведінки, якості життя, фізичної підготовленості учнів із розладами аутичного спектра, обґрунтуванні програми фізичного виховання з пріоритетним розвитком координаційних здібностей та перевірці її ефективності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і

рекомендацій, сформульованих у дисертації. Усі наукові положення та висновки, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані експериментальними даними, відповідають меті та завданням роботи.

Досягнення мети дослідження (покращити адаптованість поведінки і якість життя дітей з розладами аутичного спектра під впливом програми фізичного виховання з пріоритетним розвитком координаційних здібностей) передбачає поступове вирішення чотирьох завдань:

1. Узагальнити наукові відомості про використання засобів фізичного виховання для покращення показників адаптивної поведінки і якості життя дітей з розладами аутичного спектра.

2. Визначити рівні показників якості життя, фізичної підготовленості і адаптивної поведінки дітей з розладами аутичного спектра; встановити взаємозв'язки між ними; зіставити показники хлопців і дівчат.

3. Обґрунтувати зміст і структуру програми фізичного виховання з пріоритетним розвитком координаційних здібностей дітей з розладами аутичного спектра;

4. Перевірити ефективність програми фізичного виховання з пріоритетним розвитком координаційних здібностей для удосконалення фізичної підготовленості, адаптивної поведінки і якості життя дітей з розладами аутичного спектра.

Достовірність отриманих результатів ґрунтується на достатній тривалості дослідження, значній кількості досліджуваних школярів, експертів, належному опрацюванні джерельної бази (169 літературних джерел, з яких 120 – латиницею). У роботі коректно використано методи наукового дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертантом уперше: обґрунтовано зміст програми фізичного виховання з пріоритетним розвитком координаційних здібностей школярів 10-11 років із розладами аутичного спектра, яка забезпечує покращення показників адаптивної поведінки і якості життя, відрізняється спрямованістю на

розвиток усіх груп м'язів, широким колом засобів з різних видів спорту. Обсяг вправ з пріоритетним розвитком координаційних здібностей складає 55%, їх використовували в усіх частинах уроків фізичної культури (протягом усього навчального року), у змісті навчального матеріалу усіх варіативних модулів та в домашніх завданнях; застосовували різноманітний спортивний інвентар і музичний супровід; встановлено вищу ефективність програми з фізичного виховання з пріоритетним застосуванням засобів розвитку координаційних здібностей для хлопців з розладами аутичного спектра, аніж для дівчат: показники хлопців достовірно ($p < 0,05-0,001$) переважали показники дівчат за більшістю тестових вправ фізичної підготовленості та у когнітивному, фізичному і соціальному благополуччі якості життя; встановлено, що в умовах застосування програми з фізичного виховання з пріоритетним застосуванням засобів для розвитку координаційних здібностей спостерігається тенденція до рівномірного покращення показників адаптивності поведінки і хлопців, і дівчат з розладами аутичного спектра; криві (профілі) рівнів розвитку окремих показників зберігають свою форму. Крім того, удосконалено дані про показники фізичної підготовленості, адаптивності поведінки та якості життя дівчат з розладами аутичного спектра; дані про взаємовплив показників фізичної підготовленості, адаптивності поведінки та якості життя дітей з розладами аутичного спектра. Набули подальшого розвитку дані щодо вікових особливостей фізичного розвитку, фізичної підготовленості, якості життя показників адаптивності поведінки у дітей із розладами аутичного спектра.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні авторської програми фізичного виховання для дітей 10-11 років із розладами аутичного спектра з пріоритетним розвитком координаційних здібностей в освітній процес, і, як наслідок, – в підвищенні рівня показників їхньої фізичної підготовленості, адаптивної поведінки та якості життя. Запропоновану програму фізичного виховання можуть використовувати вчителі фізичної культури закладів спеціальної середньої

освіти та закладів загальної середньої освіти під час проведення уроків з фізичної культури в інклюзивних класах, уроків фізичної культури з дітьми з особливими освітніми потребами та позакласних заходів з дітьми з розладами аутичного спектра. Результати роботи використано в діяльності комунального закладу Львівської обласної ради навчально-реабілітаційного центру I-II ступенів «Довіра» та громадської організації розвитку і соціалізації «Старт». Підготовлено теоретико-методичні матеріали до курсу лекцій «Методика викладання фізичного виховання в спеціальній медичній групі», «Адаптивне фізичне виховання», «Адаптивний спорт», «Загальна теорія адаптивного спорту» у Львівському державному університеті фізичної культури імені Івана Боберського та Національному університеті фізичного виховання і спорту України. Розроблений спосіб оцінювання адаптованості і грамотності у фізичній культурі дітей віком 10-12 років з розладами аутичного спектра впроваджено в діяльність інклюзивно-ресурсного центру Шевченківського району м. Львова.

Оцінка змісту дисертації та її основних положень. Дисертаційна робота має логічну структуру, що відповідає вимогам, та складається з анотації (українською та англійською мовами), списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку покликань та додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційної роботи, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, представлено методологію дослідження, рівень наукової новизни і практична значимість роботи, відображено особистий внесок автора, наведено дані про апробацію роботи та впровадження отриманих результатів у практику, подано інформацію про публікації, структуру та зміст роботи.

У першому розділі «Фізичне виховання учнів із розладами аутичного спектра» представлено узагальнення наукової інформації щодо психофізичного розвитку та фізичної підготовленості дітей з розладами

аутичного спектра; їх адаптивної поведінки і якості життя; фізичного виховання та впливу координаційних здібностей на когнітивні, психоемоційні показники адаптивної поведінки і якості життя дітей з розладами аутичного спектра.

Здобувачем з'ясовано, що розлади аутичного спектра характеризуються порушеннями комунікативної поведінки, емоційних відносин дитини з навколишнім світом, що супроводжується нерівномірним дозріванням психічної, мовної, моторної та емоційної сфер життєдіяльності.

Автором встановлено, що для дітей з розладами аутичного спектра притаманні супутні відхилення у здоров'ї, порушення координаційних здібностей, дисгармонійний фізичний розвиток і суттєве відставання за усіма показниками фізичної підготовленості, що призводить до обмеження адаптованості поведінки.

У результаті дослідження з'ясовано, що фізичне виховання сприяє підвищенню ступеня адаптованості до життя, подоланню дефіцитів соціальної взаємодії, притаманних для аутизму, підвищенню грамотності дітей у фізичній культурі, зростанню рухової активності і фізичної підготовленості, покращенню якості життя. Проте питання наповнення змісту програм з фізичного виховання залишається недостатньо вирішеним.

Підсумовуючи, автор зазначив, що науковці аналізують вплив програм фізичного виховання, засоби яких спрямовані на розвиток узгодженості рухів, рівноваги, формування ритму, точності рухів у просторі. Проте до сих пір не з'ясовано, наскільки ефективною буде навчальна програма з фізичного виховання із пріоритетним застосуванням засобів / видів рухової активності, які вимагають високого рівня розвитку координаційних здібностей для удосконалення показників адаптивної поведінки школярів із розладами аутичного спектра.

У **другому розділі** «Методи та організація дослідження» для реалізації поставлених у дисертаційній роботі мети і завдань автор охарактеризував комплекс взаємообумовлених методів дослідження: теоретичний аналіз,

синтез, узагальнення, порівняння; анкетування; медико-біологічні методи дослідження; тестування; спостереження; педагогічний експеримент; метод експертних оцінок; методи математичної статистики.

Організація дослідження була побудована в чотири етапи протягом жовтня 2020 р – травня 2023 р., на кожному з яких послідовно розв'язувалися поставлені наукові завдання.

У **третьому розділі** «Передумови побудови програми фізичного виховання для школярів з розладами аутичного спектра» представлено результати досліджень щодо оцінки показників якості життя дітей з розладами аутичного спектра, їх фізичної підготовленості (рівня розвитку сили, координаційних здібностей, пружності, гнучкості); показників фізичного розвитку школярів та взаємозв'язків показників адаптивності з показниками фізичної підготовленості, якості життя дітей з розладами аутичного спектра.

У результаті обстежень здобувачем виявлено суттєве (до 600%) і достовірне ($p < 0,05-0,01$) відставання за більшістю результатів фізичної підготовленості з розладами аутичного спектра, порівняно з показниками типово розвинених дітей. Критично низькими рівнями розвитку відзначалися силова витривалість (нижче норми на 1313,1% і 682,4% у хлопців і дівчат відповідно; $p < 0,01-0,05$), статична рівновага (нижче норми на 1094,7% та 772,9% відповідно; $p < 0,01-0,05$), узгодженості м'язів рук дітей з розладами аутичного спектра (нижче норми на 451,3% та 600,0% відповідно; $p < 0,01$).

Автор відмічає про низький рівень показників когнітивного благополуччя у хлопців і дівчат з розладами аутичного спектра ($42,11 \pm 12,18$ балів і $48,33 \pm 11,26$ балів відповідно) і соціального благополуччя ($46,84 \pm 13,66$ балів) – у хлопців; показник шкільного благополуччя якості життя у дівчат наближався до низького ($51,00 \pm 12,45$ балів).

У результаті дослідження з'ясовано, що найбільші відхилення від норми ($3,20 \pm 0,76$ балів у дівчат, та $2,89 \pm 0,64$ балів у хлопців) зафіксовані у вербальній комунікації та в загальному враженні дезадаптивної поведінки

($3,34 \pm 0,50$ балів у хлопців і $3,40 \pm 0,55$ балів у дівчат). Ступінь дезадаптованості дівчат ($37,40 \pm 5,82$ балів) оцінювався як важкий, на грані з середнім, хлопців ($41,7 \pm 4,75$ балів, $p > 0,05$) оцінювався як важкий.

Автор зазначає, що засоби фізичного виховання можуть ефективно впливати на корегування показників адаптивності поведінки, оскільки результати тестових вправ взаємопов'язані з великою кількістю показників адаптивності поведінки.

Здобувач вважає, що найефективнішими є засоби, які спрямовані на формування швидкісної сили та узгодженості рухів дітей з розладами аутичного спектра. Результат стрибка у довжину автор вважає прогностичним щодо з'ясування ступеня розладів поведінки дітей з розладами аутичного спектра, позаяк він достовірно ($r = -0,455 - 0,625$) корелював з шістьма показниками (імітацією звуків, слів чи рухів, використанням предметів, використанням зору, нервозністю та страхами, вербальною комунікацією та загальним враженням). Здобувач зазначає, що серед усіх показників адаптивності поведінки – імітація та загальне враження – найбільше будуть піддаватися корекції засобами фізичного виховання, тому що проявляють найбільшу кількість достовірних кореляційних взаємозв'язків.

У **четвертому** розділі «Програма з фізичного виховання з пріоритетним розвитком координаційних здібностей дітей із розладами аутичного спектра» представлено обґрунтування авторської програми занять; зміни показників фізичної підготовленості, адаптивності поведінки, якості життя дітей з розладами аутичного спектра в умовах експерименту; спосіб оцінювання адаптованості у фізичній культурі дітей віком 10-12 років з розладами аутичного спектра.

Здобувачем під час обґрунтування змісту і структури програми фізичного виховання для дітей з розладами аутичного спектра з пріоритетним застосуванням засобів на розвиток координаційних здібностей прийнято рішення застосувати широке коло засобів з різних видів спорту,

спрямованих на розвиток координаційних здібностей, ефективність яких у фізичному вихованні дітей з розладами аутичного спектра загальновідома. Обсяг вправ на розвиток координаційних здібностей було збільшено з 20% до 55% за рахунок того, що до традиційних (передбачених традиційною програмою з фізичного виховання) засобів додали елементи, що сприяли розвитку різних проявів координаційних здібностей.

Авторська програма виявилася більшою мірою ефективною для хлопців, ніж для дівчат. Так, її застосування сприяло достовірному ($p < 0,05 - 0,001$) покращенню рівня розвитку координаційних здібностей, а також – швидкісної сили, силової витривалості різних м'язових груп хлопців з розладами аутичного спектра. У дівчат у процесі педагогічного експерименту статистично достовірно ($p \leq 0,001$) покращився результат лише однієї тестової вправи.

Водночас розроблена здобувачем програма фізичного виховання виявилася ефективною ($p = 0,01$) у покращенні когнітивної складової якості життя хлопців з розладами аутичного спектра. Спостерігалась тенденція до підвищення рівня когнітивного благополуччя з низького до середнього, фізичного благополуччя – з середнього до високого. Інші показники залишилися на середньому рівні.

В умовах експерименту здобувачем спостерігалась тенденція до рівномірного покращення показників адаптованості дітей з розладами аутичного спектра до повсякденного життя; достовірні позитивні зміни відбулися у використанні зору ($p < 0,05$) у хлопців, наближені до достовірних – загальному враженні ($p = 0,06$) та узгодженості інтелектуальної відповіді ($p = 0,06$). Ефекти впливу програми фізичного виховання на показники адаптивності хлопців та дівчат були подібними ($p > 0,05$), проте – за показниками фізичної підготовленості і якості життя – різними.

Автором доведено, що розроблений спосіб оцінювання адаптованості й грамотності у фізичній культурі дітей віком 10-12 років з розладами аутичного спектра є новою, оригінальною і актуальною розробкою, що

володіє високою науковою і практичною значущістю, є ефективним інструментарієм (4,91+0,30 бали з 5-ти можливих), який відрізняється високою валідністю, інформативністю, коректністю, наочністю результатів, його зручно і доцільно застосовувати в практиці фізичного виховання та діяльності інклюзивно-реабілітаційних центрів.

У п'ятому розділі представлено аналіз та узагальнення результатів дослідження. На підставі цього сформульовано наукові положення, що підтверджують, розширюють чи доповнюють існуючі дані та абсолютно нові.

На основі виконання поставлених у роботі завдань і отриманих результатів автор формулює висновки, які узгоджуються з даними, наведеними в основних розділах роботи, і дозволяють судити про ступінь виконання поставлених завдань і досягнення мети роботи. Роботу завершують список покликань та додатки.

Повнота викладу наукових результатів в опублікованих працях. Результати роботи повною мірою відображено в наукових публікаціях. Наукові результати дисертації висвітлені в 18 працях, серед яких 1 включене до міжнародної наукометричної бази Web of Science, 5 – фахових наукових видань України.

У дисертаційній роботі відсутні порушення академічної доброчесності, робота містить результати власних досліджень, використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації.

Дисертаційне дослідження виконано на належному науковому рівні, проте окремі положення мають дискусійний характер та потребують корекції чи уточнень. У контексті викладеного вище доцільно зробити такі зауваження та пропозиції:

1. У предметі дослідження відсутнє згадування про дітей з розладами аутичного спектра. Більш відповідним змісту було б визначення предмету дослідження як «структура і зміст програми фізичного виховання з пріоритетним розвитком координаційних здібностей дітей з розладами

аутичного спектра».

2. У Вимогах до оформлення дисертації (затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України 12.01.2017 № 40) зазначено, що кількість ключових слів має становити від п'яти до п'ятнадцяти, а в представленій дисертації їх кількість складає – 21, тому потребує скорочення.

3. Відповідно до Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44) наукові результати дисертації повинні бути висвітлені не менше ніж у трьох наукових публікаціях здобувача, до яких зараховуються: статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України; статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus; патент на винахід; одноосібні монографії. У представленій дисертації до наукових праць, в яких опубліковані основні наукові результати, віднесені дві статті, що надруковані в збірниках, які включені до бази Index Copernicus International. Проте в наслідок того, що ці статті знаходяться у журналах, неіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, та не є фаховими статтями України, їх потрібно перенести до блоку публікацій «Праці, які додатково відображають результати дисертації».

4. Необхідно осучаснити термінологічний апарат, що використовується в дисертації. Варто застосовувати: освітні заклади замість навчальні заклади; заклади вищої освіти замість вищі навчальні заклади, освітній процес замість навчальний процес тощо.

Зазначенні дискусійні питання та зауваження не є принциповими та не знижують загальної позитивної оцінки, наукової та практичної значущості результатів дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Петрусенко Олександри Миколаївни за темою «Удосконалення адаптивної поведінки школярів з розладами аутичного спектра при використанні програми пріоритетного розвитку координаційних здібностей», є завершеним самостійним дослідженням, має наукову новизну, практичне значення та відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44), а її автор Петрусенко Олександра Миколаївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD) з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, за спеціальністю 014 Середня освіта (фізична культура).

Рецензент:

професор кафедри професійного,
неолімпійського та адаптивного спорту
Національного університету
фізичного виховання і спорту України,
доктор наук з фізичного виховання та спорту,
професор

І. О. Когут

Підпис Когут І. О. засвідчую

Вчений секретар
Національного університету
фізичного виховання і спорту України

Г. С. Машеренкова